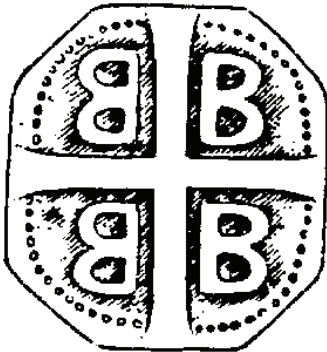

др Александар Палавестра: О ОЦИЛИМА dr Aleksandar Palavestra: ABOUT FIRE-STEELS

СЛОВА ИЛИ ОЦИЛА?

Питање крста и оцила у визан-тијском систему симбола, и доцније у српском грбу, често пута је било разматрано. Најдетаљније и најпрегледније је о овом проблему писао Александар Соловјев и то у више наврата¹. Соловјев је, веома акри-бично, навео у својим радовима обимну литературу, историјат чита-вог проблема, као и различите странпутице и заблуде у тумачењу овог симбола, толико важног за српску хералдику. Још 1929, у свом првом објављеном хералдичком ра-ду, Соловјев је усвојио Своро-носово мишљење из 1899². Суштина Свороносове идеје била је да се на застави Палеолога налазио тетра-грам, односно крст и четири слова В, а да је смисао тих слова инво-кација божанства (као и другим сличним тетраграмима). Тако су, по Свороносу, четири слова В, распо-ређена око крста, највероватније почетна слова речи ΒΟΗΘΕΙ (помо-зи).

О Свороносовом тумачењу те-траграма Палеолога Соловјев до-

Тетраграм на родоском новцу Па-леолога

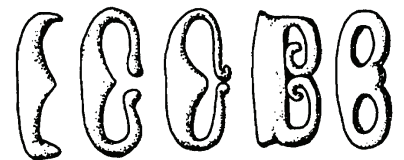
словце пише: "На крају крајева, г. 1899. посветио је И.Н. Своронос велику студију томе питању и ре-шио га дефинитивно"³. Од овог ми-шљења Александар Соловјев, ни у својим каснијим радовима, није оду-стао. Обимну грађу која упућује на постојање оцила на тетраграму Па-леолога, овај врсни хералдичар об-јашњавао је тиме што су оновре-мени херолди и путописци са Запа-да, несвикли на писмена у грбу, слова В погрешно "прочитали" као огњила, односно оцила. Хералдички извори, међутим, наводе на потребу да се поново одшкрину врата једној

другачијој претпоставци. То је теза да је на тетраграму Палеолога изворно приказан крст и четири оцила. О то-ме је, како савесно наводи Соловјев, писао још Ламброс 1861. године⁴. Да би се поткрепила ова хипотеза, не треба ићи много даље од обимне грађе коју је у своја три наведена ра-да изложио сам Соловјев.

Најјаснији у том погледу је пода-так из Псеудо Кодиновог списка *De officiis* – византијског извора који го-вори управо о различитим протоко-ларним питањима и војним и служ-беним ознакама на двору Палеоло-га⁵. Псеудо-Кодин јасно вели да за-поведници ратних бродова истичу уо-бичајену царску заставу, то јест *крст с оцилима* – *σταυρον μετα πυρεκβολ-ων*⁶. Тешко је поверовати да би се у једном строгом и званичном правилу службе – што је заправо Псеудо-Кодинов спис – произвољно тумачио знак на царској застави и да би се експлицитно спомињало *оцило*, да је у питању било слово В, које је наводно представљало – ни мање ни ви-ше, него инвокацију божанства! За ту заставу изричито се употребљава реч *фламулон* (*φλαμουλον*), што наводи на помисао да је постојала и нека друга, *посебна* царска заставка. Заи-ста, на другом месту у истом извору, наводи се да су војни одреди имали своје фламулоне са различитим сим-болима и сликама светаца и то да су их приликом церемонија увек носили и истицали у пару (укупно је било шест пари ових застава). Испред свих ових застава, међутим, ношен је цар-ски стег – *дивелион* (*διβελλιον*) који је само један. Није сасвим јасно да ли је дивелион уникатан, тј. један једини или, за разлику од фламулона, није ношен у пару?⁷ Тачна Кодинова фор-мулација да је дивелион истицан *јед-ном само један* (*το διβελλιον ο δε εν ι μονον εν*) указивала би на ову дру-гу могућност, тј. да се наглашава да царски стег није био ношен у пару. Александар Соловјев сматра да је и на дивелиону био истакнут тетраграм Палеолога – тј. крст са оцилима (ин-тересантно је да Соловјев, иако за-говорник Свороносове тезе, често пи-ше баш *крст са огњилима*)⁸. Ово, ипак, није сасвим извесно. Ако се па-жљиво анализирају Псеудо-Кодинови подаци види се да је крст са оцилима био на уобичајеној царској застави тј. на једном од фламулона, а да је по-стојала и посебна (важнија) царска заставка – дивелион. Није вероватно да би и на уобичајеном и на посеб-

ном стегу били исти симболи, већ се намеће помисао да су уобичајени царски фламулон и царски диве-лион били различити. Домишљање о томе шта је могло бити пред-стављено на дивелиону излази из оквира ових забелешки. Вратимо се стога оцилима, која су се – како смо видели – појављивала на уоби-чајеној царској застави Палеолога, коју су истицали и заповедници ратних бродова. На овом месту требало би, као сасвим натегнуто и неуверљиво, одбацити објашњење А. Соловјева, да су чак и у самој Византији слово Β прозвали оци-лом, због тога што се њихова фло-та служила убојитим оружјем – грч-ком ватром, па се наводно отуда спомиње крст са огњилима и код Псеудо-Кодина⁹.

Оцило, односно огњило, је – као што је познато – гвоздени ин-струмент којим се из кремена, уд-арцем, избија искра и тако пали ватра. То је заправо обична сави-јена гвоздена шипка, а варијације основног облика зависиле су углав-ном од преовлађујућег стила и ин-венције ковача. Средина шипке је савијањем испупчена и служи као радна површина тј. њоме се удара кремен, док су крајеви савијени, мање или више, али довољно да послуже као дршке алатке. Оцила, дакле, има разних: отворених, по-луотворених и затворених, облих и угластих. Леп приказ разних оцила, и средњовековних и савремених, доноси Соловјев у својој *Историји српског грба*. Отворена оцила пот-сећају на слово С (отуда она за-блуда у четири С на српском грбу), или на знак Ш, када су угласта. Затворена угласта оцила готово су идентична слову В, док су затворе-

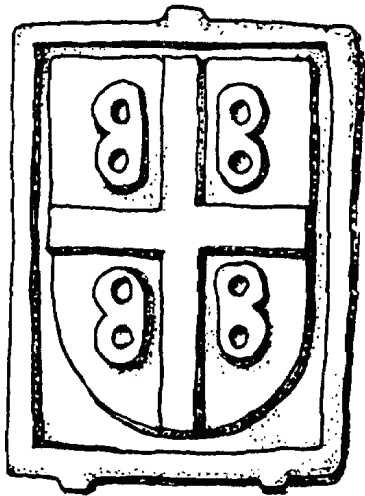

Типови оцила по Александру Со-ловјеву

на обла сличнија малој грчкој бети.

На новцу Палеолога заиста се јавља тетраграм са нечим што се може протумачити као слово В, али и као оцило затвореног типа. На кованом средњовековном новцу те-шко се могу приказати детаљи на основу којих би се сасвим јасно и

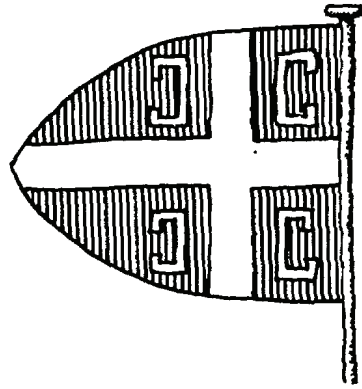
недвосмислено могло одредити да ли се ради о оцилу или слову. На нешто већем византијском споменику из епохе Палеолога, јасно се међутим види да је реч о оцилима. То је "грб" Палеолога са Галатске капије у Цариграду (XIV век). На капији је у камену уклесан грб (штит) са крстом и четири овална оцила затвореног типа. Довољан је и летимичан поглед на било који византијски натпис и облике слова да би се схватило да на Галатској капији нису слова В, већ оцила (она са уобичајене царске заставе). Сам Соловјев истиче да су на Галатској капији "исклесана ок-

Грб са Галатске капије у Цариграду (по А. Соловјеву)

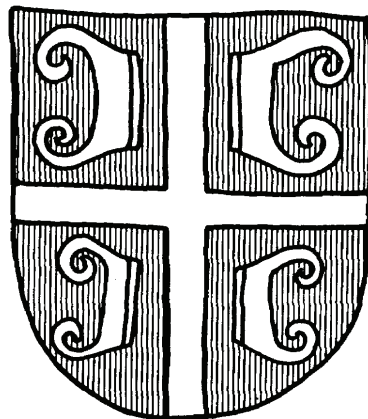
ругла затворена огњила, као курзивна В"¹⁰.

Како међутим стоје ствари са средњовековним западним изворима, оних који су наводни кривци за "претварање" слова В у оцило? На портоланима – поморским картама и упутствима за пловидбу – понекад је нацртана и византијска обична царска заставка тј. она са крстом и оцилима. То је онај стег који је истицан и на византијским ратним бродовима. Није случајно да су западни поморци и картографи запамтили баш заставу коју су најчешће сретали – ону са бродова. На портолану једног шпанског фратра из Севилје, из 1340. године, изнад Цариграда се вије црвена заставка са златним крстом и четири златна *eslabones* – оцила како тачно преводи сам Соловјев¹¹. Оцила су отвореног типа, дакле она која пре личе на слова С него на слова В. У другим портоланима из 14. и 15. века ова заставка се појављује изнад Солуна или Цариграда, а оцила су затвореног типа, слична слову В (портолани Петра Весконтеа 1320, Анђелина дал Орта из 1330, Анђелина Дулсерта из 1339, Франческа Чезаниса из 1420.г. итд.)¹². И у

Застава са шпанске поморске карте из 1330. (по А. Соловјеву)

западним грбовницима 14. и 15. века приказују се некад отворена, а некад затворена оцила. Тако се у грбовнику *Lord Marshal's Roll* из 1310, мистериозна краљевина Салемко (вероватно искварена варијанта имена Солун-Салоника), појављује са грбом на коме је у сребрном штиту црвени крст између четири црвена оцила отвореног типа (као слова С)¹³. У грбовнику *Шароле (Charolais)* из 1425. (односно у његовој копији из 1656.) појављује се, међутим, нешто другачији грб: на црвеном златан крст између четири златна оцила затвореног типа (као слова В). Оно што је занимљиво је да је ово грб приписан Србији, као један од три грба Србије из тог грбовника¹⁴. У рукопису из 14. века *Conoscimiento de todos los reinos*, који је најпознатији извор података о заставама тог времена, представљена је заставка византијског цара: квадрирана, у првом и четвртном квартиру крст Св. Ђорђа – црвен на белом, у другом и трећем квартиру на црвеном златни крст и четири златна оцила (угласта, отвореног типа)¹⁵. Сличан је

Грб Палеолога из рукописа Конрада Гриненберга (А. Палавестра)

грб Палеолога у грбовнику *Конрада Гриненберга (Grünenberg)* из 1483: на црвеном златан крст и четири златна оцила угласто-отвореног типа¹⁶. Великашке породице на Западу, које су претендовале на везе са Византијом и Палеолозима, у своје грбове стављају оцила. Такав је случај са фирентинским Ађајуолима (у њиховом случају оцила су и *речити грб* – *canting arms*, пошто *acciauolo* на италијанском зн-

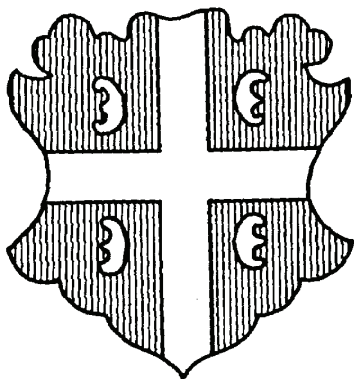

Двоструки казалски дукат (реверс) Гуљелма II Палеолога од Монферата (1494–1518), са грбом у коме су у 1. и 4. квартиру виде хералдичка поља Византије.

ачи *огњило*). Њихово оцило је најчешће угласто, отвореног типа. Маркизи Палеолози од Монферата, такође на грбу имају оцила. На новцу Гиљерма VII Палеолога од Монферата, с краја 15. века, појављује се тетраграм са полуотвореним угластим оцилима¹⁷. Иако је на њиховом новцу сасвим недвосмислено представљено оцило, од 17. века маркизи Палеолози од Монферата тумаче тетраграм на свом грбу сасвим другачије: по наводној традицији Монферата, коју преносе хералдичари 17. века Вилтон и Диканж, на тетраграму су слова која се читају као ребус *Βασιλεὺς Βασιλεῶν Βασιλευὼν Βασίλευσι*, односно *цар царева царује над царевима*. Ово тумачење су, као немогуће и светојрдно – са доста аргумената – одбацили и Сворнос и Соловјев¹⁸. Упркос томе, ово читање ребуса се упорно провлачи кроз нашу науку.

Изгледа да забуна и проглашавање оцила словима В почиње управо на западу, а не обрнуто како мисли Соловјев. Тако један провансалски хералдичар из друге половине 15. века наводи да је грб краља Ромеја црвено поље са златним крстом и четири грчка слова звана бета, конфронтрана¹⁹. Ово је – колико је мени познато –

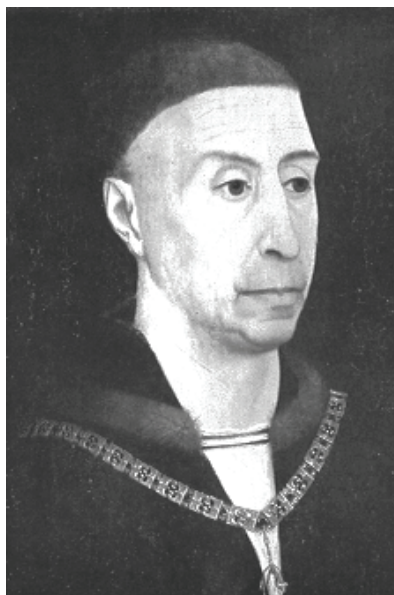
једино мишљење да су у грбу Палеолога слова В, које хронолошки претходи сумњивом тумачењу маркиза од Монферата у 17. веку. Диканж је 1690. године, у својој *Историји Византије*, преузео – са извесном резервом – тумачење Монферата и грб Палеолога објаснио као крст са словима В која нису неслична оцили-

Српски грб из Диканжа (по А. Соловјеву)

ма (*quae cum purerbolow, chalybi ex quo excutitur ignis/ igniarum vocant, fissil/ sit non absimilis*)²⁰. На цртежу грба, који доноси Диканж, међутим, нацртана су оцила отвореног типа, а не слова В! На бургундском *Ордену златног руна*, оцило је кључни део симболике, а такође је и беџ Бургундије. Није искључено да су оцила имала и неке везе са "источним претензијама" Бургундије, али то је питање за неку другу расправу. Интересантан је, међутим, податак који наводи Соловјев, да је у Бургундији било популарно тумачење да су оцила заправо слова В која значе *Бургундија* (упркос томе што је на *Златном руну* сасвим недвосмислено приказано огњило, све са искрама и пламеном!)²¹.

На Западу, дакле, противно уверењу Свороноса и Соловјева, не проглашавају грчку *бету* за *оцило*, већ управо обрнуто – *огњило* повремено интерпретирају као *слово В*, придајући му различито значење. Подаци из саме Византије, као што је Псеудо-Кодинов спис, или рељеф на Галатској капији, јасно показују да је на тетраграму Палеолога представљено оцило. Рани западни извори, било да су портолани или грбовници, упућују на исти закључак, с тим што је оцило било различито представљано, отворено или затворено, а понекад и експлицитно објашњено (*eslabones*). Тек половином 15. века у једном западном извору појављује се тумачење да је у питању слово В, а то ми

Портрет Филипа Доброг (1396–1467), војводе од Бургундије. Око врата носи ланац Ордена златног руна са низом парова уг ластих оцила између којих је кремен из кога избијају пламенови. Доле, Златно руно, са Диревог "Славолюка цара Максимилијана".

шљење постаје, посредством маркиза од Монферата, доминантно у западној литератури од 17. века.

Један од кључних аргумената да је на тетраграму Палеолога представљен крст са оцилима потиче управо са територије Србије. То је познати полијелеј из Дечана. Сматрало се да га је манастиру Дечани

Фрагмент ланца дечанског полијелеја (према Д. Тодоровићу)

даривала кнегиња Милица 1397. године, мада има новијих тумачења да је заправо ланац полијелеја старији и да потиче из времена градње саме цркве, око 1330, а да га је кнегиња Милица са синовима Стефаном и Вуком само обновила²².

Ланац је састављен од кружних плочица распоређених у крст на којима су двоглави орлови, затим дугачких правоугаоних плочица на којима је мотив крста и отвореног оцила, и коначно, кружних плочица на којима су натписи и монограми Стефана и Вука Лазаревића. Овај споменик је важан доказ да су у Србији 14. века била присутна оба важна српска хералдичка симбола – двоглави орао и крст са оцилима, иако су оба била увезена из Византије Палеолога.

Значај овог хералдичког извора недавно је довео у питање Драгомир Тодоровић²³. Пишући о византијским полијелејима показао је да је дечански полијелеј највероватније настао у кругу солунских ливачких радионица 14. века. Тодоровић даље, на основу анализе различитих украсних елемената на плочицама ланца, тврди да на полијелеју из Дечана заправо и нема оцила, већ је то што изгледа као оцило само узгредни и нежељени пропратни ефекат, односно "негатив" флоралног мотива. Своју тврдњу поткрепљује убедљивом хипотезом да су флорални и други мотиви настали комбинацијом неколико типова алата, пробојца односно секача за метал различитих профилација: троугластих, квадратних, кружних, у облику запете итд. Из интересантне грађе коју је изложио, Тодоровић међутим, извлачи сасвим погрешне закључке. Из његових података једноставно не произилази закључак да на полијелеју из Дечана нема оцила. Пре свега довољно је погледати ланац дечанског полијелеја да би се видело да ту нема никаквих вегеталних и флоралних мотива и њихових "негатива" у облику оцила. На правоугаоним плочицама су искључиво крстови и оворена оцила у форми тетраграма, са по једним додатним оцилом горе и доле. То што је добијен коришћењем одређених пробојца, погодних и за флоралне орнаменте, не значи да мотив оцила не постоји на византијским полијелејима. Напротив, из грађе коју износи Тодоровић јасно се види да је симбол оцила присутан и чест на ланцима византијских полијелеја 14. века, па и доцније. Оцило је некад изоловано у тетраграм као на дечанском полијелеју, а понекад у комбинацији са биљним и другим украсима. Уосталом сасвим је очигледно (као што показује и сам Тодоровић) да је и мотив двоглавог орла са дечанског полијелеја настао комбинавањем различитих пробојца (троугаоног, квадратног и кружног).

Оно што из открића Д. Тодоро-

вића произилази је то да су за првљење украсних ланаца полијелеја коришћени различити пробојци/секачи и да је један од њих био веома згодан за усецање мотива оцила (што сведочи о важности овог украса). Такође следи закључак да је мотив отвореног оцила, а не слова В, био међу омиљенијим украсима византијских полијелеја, често у комбинацији са флоралним орнаментима, а често и са двоглавим орловима. Тодоровић сматра да двоглави орлови на полијелејима нису "царски" орлови, и да имају другу, духовну симболику примерену црквеним украсима, па да према томе ни оцила нису прикладна за црквени накит. Ово мишљење је неутемељено из простог разлога што не знамо много о суштини и вишезначности византијске симболике двоглавих орлова, а поготову не о значењу оцила, ни о њиховој евентуалној и сасвим могућој духовној симболици. Вероватно је Драгомир Тодоровић у праву када тврди да је полијелеј из Дечана настао у некој византијској ливници солунског круга, или бар под њеним јаким утицајем. То значи да је мотив тетраграма са оци-

Новац деспота Стефана Лазаревића (по С. Димитријевићу, цртеж А. Палавестра)

лима (и то отвореним, а не само затвореним као на новцу Палеолога и на Галатској капији) био коришћен у Византији Палеолога, али и у Србији 14. века, и то понекад уз други царски симбол – двоглавог орла.

Тетраграм са четири отворена оцила јавља се и на новцу деспота Стефана Лазаревића. Мали сребрни новац са иницијалом Д на аверсу и крстом и четири отворена оцила (која подсећају на полумесеце) постављена дијагонално у односу на крст на реверсу, везују се за деспота Стефана. Новац се чува у збирци Народне банке Југославије, а објавио га је Сергије Димитријевић²⁴. Овај податак потврђује присуство и важност тетраграма са оцилима у Србији 14/15. века. Уједно је овај деспотов новај значајна карика у ланцу хералдичке еволуције која је водила од тетраграма Палеолога до грба Србије, какав је познат од краја 16. века заслугом "ил-ирских" грбовника.

ОЦИЛА ОД ИЛИ КА КРСТУ ?

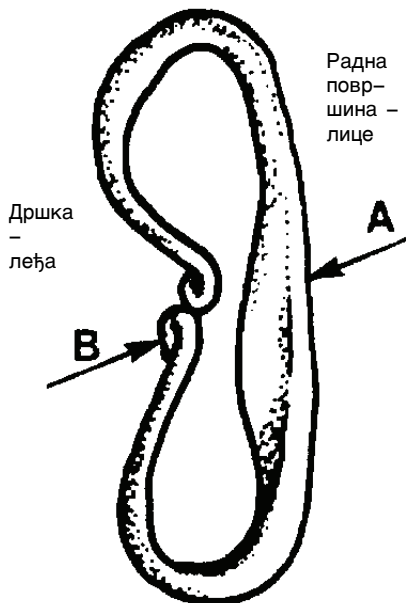
Једно од омиљених питања у вези са оцилима на српском грбу је дефинисање њихове оријентације у односу на крст. На овом месту неће бити много речи о различитим магијско-херменаутичким размишљањима која се повремено провлаче кроз нашу јавност, а тичу се разбијености, односно целовитости кружне форме и дејства таквих симбола на читаво Српство.

Сврха ових редова је да понуде одговор на питање: да ли је Димитрије Давидовић погрешно када је 1835, у *Сретењском уставу*, написао да су оцила окренута **ка** крсту? У тексту Устава, члан 4, пише: "*Грб народни српски представља крст на црвеном пољу, а међу краковима крста по једно огњило окренуто к крсту*"²⁵. Александар Соловјев је у *Историји српског грба*, поводом ове формулације, напоменуо да је Давидовић незгодно стилизовао опис и написао "*окренута ка крсту*" уместо "*окренута од крста*", како би наводно било правилно. Од Соловјева су ову тезу преузели многи, који – пишући о српском грбу – нису пропуштали да спомену како је Давидовић погрешно и како су у српском грбу оцила заправо окренута од крста. Тако је и аутор овог текста 1987. написао, а 1991. поновио како су "*оцила окренута ка крсту вероватно незгодна стилизација, пошто се она углавном јављају окренута од крста*"²⁶. Милић Милићевић је, у књизи *Грб Србије*, покушао нешто да напише о оријентацији оцила, али су му основни текст и напомена – где се објашњава "окренутост ог-

њила" – у потпуном несагласју па није јасно шта је у ствари хтео да каже²⁷.

Да ли Димитрије Давидовић – који је сасвим сигурно оцилом припаљивао чибук – био у заблуди? Да ли смо сви ми – почев од Соловјева – који се служимо шибицама и упаљачима, у праву? То пре свега зависи од тога како се дефинише предња и задња страна предмета. У случају оцила и сличних алатки, важнији део предмета је радна површина. Оцило или огњило је заправо савијена гвоздена шипка. Средишњи део шипке, односно њена испупчена страна, радна је површина оцила. Њоме се удара кремен и избијају искре, које потом падну на труд и пале ватру. Крајеви шипке су, мање или више, савијени на унутра и представљају дршку оцила. Уколико су крајеви мање савијени, оцило личи на слово С; уколико су више подвијени, оно личи на слово В (али се згодније држи, пошто се прсти могу протурити кроз петље на дршци). О забуну коју још од 14. века изазива сличност оцила са словима С и В већ је било говора. Овде је реч само о томе како је исправно дефинисати положај оцила у српском грбу.

Предмет је окренут **ка** нечему (рецимо **ка** крсту) када му је важнији део, лице или радна површина, окренут **ка** томе. У случају оружја или алата који има дршку није тешко одредити оријентацију: мач, бодеж, рибаћа четка или пегла окренути су **ка** нечему радном површином, а **од** тога дршком. Замислимо, ма како то светогрдно звучало, грб на коме је крст између четири пегле. Пегле би, разумљиво, биле окренуте **ка** крсту када би крсту биле окренуте њихове радне површине. Напротив, пегле окренуте **од** крста биле би дршком окренуте **ка** крсту, а равном (на модернијим пеглама већ тефлонском) плочом којом се пегла од крста. Потпуно је исто и са оцилима: оцило је окренуто **ка** крсту када је **ка** крсту окренута радна површина, док му је дршка на супротној страни. Управо је такав положај оцила у српском грбу. Тако је Димитрије Давидовић био у праву када је положај оцила дефинисао као оцила окренута **ка** крсту. Корени заблуде А. Соловјева и нас, који смо преузимали његово мишљење, налазе се у неразумевању функције једног архаичног предмета као што је оцило, које је ретко ко држао у руци, а још ређе ко користио. Сличност оцила са словом С такође је наводила на нехотичну грешку пошто би слово С (да је у српском грбу

уместо оцила) заиста било окренуто од крста, односно леђима ка крсту, а отвореним делом (лицем) од крста. Као што, међутим, знамо у грбу Србије нису слова С, нити слова В, већ оцила.

Са становишта поштовања крста, оријентација ка крсту је исправна и разумљива, пошто су симболи из почасти према крсту окренути ка њему. Парадоксално је да се оцила окренута од крста јављају у грбу Карловачке митрополије 1725, и да се као разлог наводи "тежња васколиког српства ка јединству"²⁸. Мишљење да је оријентација оцила један од главних узрока српске разједињености има одјека и до да наших дана. Један од заговорника тог става, Милић од Мачве, полагају оцила придаје кобно и злослутно значење: "Неко се очигледно поиграо са симболима на нашем грбу. У прошлости је то учињено засигурно у Византији вешто и злонамерно погрешно постављеним положајем четири оцила лицем и трбухом у поље одакле вребају разнолике опасности споља, као ударци громава. Зато је Византија и пропала. Цар Душан, који бјеше Силни, преузе тај положај огињила па му оде "на комаде царства". Погрешно постављена кресива нису могла да заштите језгро куће"²⁹. Видели смо, напротив, да су оцила окренута лицем ка крсту, а дршком ка спољашности и опасностима "као ударцима громава". Ко зна, можда ни то не ваља?

¹ Александар Соловјев, *О постанку српског грба*, Šišićev zbornik, Zagreb 1929, 537–548; Исти, *Les emblems héraldiques de Byzance et les Slaves*, Seminarium Kondakovianum, Prague 1935. 119–164; Исти, *Историја српског грба*, Мелбурн 1958.

² I.N.Σβοροβου, *Βυζαντιακα νομισματικα ζητηματα*, Journal international d'archeologie numismatique II, Athenes 1899.

³ Александар Соловјев, *О постанку српског грба*, 541.

⁴ Исто.

⁵ Pseudo-Kodinos, *Traité des offices*, ed. J. Verpeaux, Paris 1966.

⁶ Исто.

⁷ Исто.

⁸ А. Соловјев, *Историја српског грба*, 28.

⁹ Исто, 27.

¹⁰ Исто, 30.

¹¹ А. Соловјев, *Земље Јужних Словена и њихови грбови на шпанском путопису 14. века*, Гласник историјског друштва у Новом Саду VI, 1933. 324–328.

¹² Исто, А. Соловјев, *Историја српског грба*, 26. Г. Томовић, *Југословенске земље на средњовековним поморским картама*, Monumenta cartographica Jugo-

slaviae II, Београд 1979. 35–66.

¹³ D. Cernovodeanu, *Les armoires des souverains du sud-est Européen dans les rôles d'armes français, anglais et allemands du XIIIe au XVe siècles*, Actas do 17. Congresso Internacional das Ciências Genealogica e Heráldica, Lisboa 1986. 189, 214, 215; А. Палавистра, *Српска средњовековна хералдика*, Србија, Београд 1997. 86.

¹⁴ D. Cernovodeanu, Op.cit. 189, 214

¹⁵ O. Neubecker, *Heraldry, Sources, Symbols and Meaning*, London 1988. 106

¹⁶ C. Grünenberg, *Wappenbuch* (1483), Görlitz 1875, Taf XXIXb

¹⁷ А. Палавистра, *Српска средњовековна хералдика*, Србија, Београд 1997. 85

¹⁸ А. Соловјев, *Историја српског грба*. 25.

¹⁹ А. Solovjev, *Les emblemes heraldiques de Byzance et les Slaves*. 23

²⁰ Du Cange, *Historia byzantina, duplici commentario illustrata*, Paris 1680. 249.

²¹ А. Соловјев, *Историја српског грба*. 29.

²² Д. Тодоровић, *Налази из старе солунске ливнице*, Хиландарски зборник 8, 1991. 99–124.

²³ Исто.

²⁴ С. Димитријевић, *Нова серија нових врста српског средњовековног новца V*, Старинар XX. 1969. 73–77; М. Јовановић, *Новац учесника косовске битке са српске стране*, нумизматичар 12, 1989. 48.

²⁵ Д. Мрђеновић, *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије (1835–1941)*, Београд 1988. 27.

²⁶ Д. Мрђеновић, А. Палавистра, Д. Спасић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властела*, Београд 1987, 1991, 187, 253.

²⁷ М. Милићевић, *Грб Србије*, Београд 1996. 60.

²⁸ А. Соловјев, *Историја српског грба*, 42; Р. Грујић, *Апологија српског народа у Хрватској и Славонији и његова главна обележја*, Нови Сад 1909, 280.

²⁹ Милић од Мачве, *О значају хералдичких симбола на српском грбу*, Политика, 71. мај 1990. 16.

The Author analyses several important points regarding the heraldic *furison*, or *fire-steel*, motive in Serbian heraldry. The attention is paid to the statement, so far uncontested, of late Prof. Alexander Soloviev, that the source of the Serbian four Arms (*Gules a cross Argent between four fire-steels of the same*) is a Paleologus tetragrame, in which originally Greek letters beta stood in the place of furisons. Author believes, after having analyzed the same data offered by Soloviev, that it is not probable that the sequence of events was one suggested by Soloviev, rather vice-versa: the Paleologus symbol originally was cross between four furisons, which in late 15th and 16th Centuries, in the West, somehow was interpreted as cross between four letters *beta*, with appropriate "reading" being ascribed to it. This belief is supported by quotes from Pseudo-

Kodinos, review of Medieval portolans, western heralds' rolls and armorials, and even call for completely reverse conclusion of the findings of D. Todorovic in his study on old Salonikan foundry, etc.

Author proceeds to question the issue what is the proper position of the *fire-steels* regarding the cross, calling attention to an old error believed to have been made by D. Davidovic, writer of the *Constitution of Sretenje*, who claimed that the *fire-steels* in Serbian Coat-of-Arms face the cross. Author analyzes what is "the face" of the *fire-steel*, and concludes that D. Davidovic, after all, did not make mistake, and that *fire-steels* "face" the cross, contrary to the widespread belief that it was the other way.

GRB I ZASTAVA ESTONIJE COAT OF ARMS AND FLAG OF ESTONIA

Ленарт Мери, Председник Естоније, испред Председничког стега. Ленарт Мери је рођен 1929. године. По професији је историчар (дипломирао на Универзитету у Тарту–у). Аутор је књига: *Народ барских птица*, *Ветрови млечног пута*, *Звуци Калеве*, *Торумови сино–ви*. По књизи *Ветрови млечног пута* снимљен је и филм. Носилац је следећих ордена: *Велика лента ан–Наџда* (Јордан, 1993), *Слон* (Данска, 1994), *Ланац и Велики крст Беле руже* (Финска, 1995), *Серафим* (Шведска, 1995), *Ланац Астечког орла* (Мексико, 1995), *Ланац и В.Крст Три звезде* (Летонија, 1996), *В. крст Ордена за заслуге* (Ма–ђарска, 1997), *Златна звезда слободе* (Словенија, 1997), *В. крст Ордена за заслуге* (Италија, 1997), *В. крст Ордена Витовта Великог* (Литванија, 1997).

(Горе) Заставе и стегови Републике Естоније у

